

АНТИКРИЗОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ МАСОВОЇ МІГРАЦІЇ

ANTI-CRISIS REGULATION OF ECONOMIC PROCESSES IN CONDITIONS OF MASS MIGRATION

Юрій Курилюк¹

Національна академія управління

(вул. Ушинського, 15, м. Київ, Україна, 03151)

Yurii Kuryliuk

National Academy of Management

(15, Ushynskogo, Kyiv, Ukraine, 03151)

Отримано: Отримано: 01.04.2023. Затверджено: 03.05.2023

АНОТАЦІЯ

Проблема антикризового регулювання економічних процесів в умовах масової міграції населення є багатогранною і потребує міждисциплінарних підходів. За рік війни економіка України зазнала руйнівного впливу: скорочення реального ВВП, безпрецедентне зростання бюджетного дефіциту та інфляції, перебої в логістиці та торгівлі. Водночас війна такого масштабу також має значний вплив на економіку ЄС та країн світу. Експерти стверджують, що війна в Україні може перешкодити або навіть відтермінувати досягнення Цілей сталого розвитку ООН не лише для України, але й для ЄС та інших країн, особливо тих, що розвиваються і є більш вразливими до економічних загроз. Наслідки цієї війни вже позначилися як на місцевому, так і на глобальному рівнях. Уряд визначив чотири пріоритетні сектори, які, як очікується, стануть локомотивом економічного відновлення. Однак недостатня прозорість, високий рівень корупції, незавершеність судової, податкової та адміністративної реформ зменшують довіру інвесторів, стримують підприємництво та зводять нанівець стратегії економічного розвитку. Антикризове відновлення економіки України вже зараз підводить до висновку про необхідність формування оптимальних моделей розвитку регіонів з урахуванням фактичного стану їх руйнування та ресурсних

¹ доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, академік НАН вищої освіти України; orcid 0000-0002-4035-4431; e-mail: kuryluk.yuri@gmail.com

можливостей як у поточному, так і в післявоєнному періодах. Масштаби міграції населення України є катастрофічними. Вирішення проблеми реструктуризації ринку праці є основою антикризового регулювання економіки. За приблизними оцінками, загальна кількість внутрішньо переміщених осіб та біженців за кордоном може сягнути 30–40% населення України. Об'єктивна невизначеність щодо тривалості війни та загроза можливого заморожування конфлікту підвищує ризики значного відтоку людського та інтелектуального капіталу. З іншого боку, хаотичний розподіл внутрішньо переміщених осіб по регіонах України та руйнація багатьох підприємств і бізнесів призводять до дисбалансу трудових ресурсів. Ключові аспекти антикризового регулювання економічних процесів в умовах масового вимушеного переміщення населення, окреслені в даному дослідженні, а також основні засади реструктуризації ринку праці можуть стати напрямами наукових досліджень, спрямованих на формування ефективних стратегій.

Ключові слова: антикризове регулювання економіки; міграція населення; внутрішньо переміщені особи; вимушені мігранти.

ABSTRACT

The issue of anti-crisis regulation of economic processes in the conditions of massive population migration is multifaceted and requires interdisciplinary approaches. Ukraine's economy suffered a devastating impact during the year of the war, with a decrease in real GDP and unprecedented growth in budget deficits and inflation, as well as disruptions in logistics and trade. At the same time, a war of this scale also has a significant impact on the economies of the EU and global countries. Experts argue that the war in Ukraine may impede or even delay the achievement of UN Sustainable Development Goals, not only for Ukraine but also for the EU and other countries, especially those that are developing and more vulnerable to economic threats. The consequences of this war have already affected both local and global dimensions. The government has identified four priority sectors that are expected to become the engine of economic recovery. However, insufficient transparency, high levels of corruption, and incomplete judicial, tax, and administrative reforms diminish investors' trust, restrain entrepreneurship, and nullify economic development strategies. The anti-crisis recovery of Ukraine's economy already leads to the conclusion of the need to form optimal regional development models, taking into account the actual state of their devastation and resource capabilities during both the current and post-war periods. The scale of migration of the Ukrainian population is catastrophic. Solving the problem of labor market restructuring serves as the basis for anti-crisis regulation of the economy. According to rough estimates, the total number of internally displaced persons and refugees abroad may reach 30–40% of the population of Ukraine. The objective uncertainty regarding the duration of the war and the threat of possible freezing of the conflict increases the risks of a significant outflow of human and intellectual capital. On the other hand, the chaotic distribution of internally displaced persons across regions of Ukraine and the ruin of many enterprises and businesses lead to a labor resource imbalance. The key aspects of anti-crisis regulation of economic processes in the conditions of massive forced population displacement, as outlined in this study, as well as the main bases for restructuring the labor market, can become directions for scientific research aimed at forming effective strategies.

Key words: anti-crisis regulation of the economy; population migration; internal displaced persons; forced migrants.

I. ВСТУП

Проблему антикризового регулювання економіки через призму стійкості державного управління, критичної інфраструктури й життєво важливих функцій і/або послуг¹ в умовах масштабних соціально-економічних криз, екологічних і техногенних катастроф системно досліджували вітчизняні й іноземні науковці від початку двохтисячних років. Наукова спільнота й політикум останнім часом усе частіше зосереджувалися на антикризовому управлінні в періоди військових конфліктів в окремих країнах та вирішенню проблем, пов'язаних із вимушеною міграцією населення. Проте, повномасштабна тривала війна в Україні має не тільки надзвичайні внутрішні руйнівні наслідки передусім для її економіки та населення, але і значно впливає на глобальні безпекові, економічні, енергетичні, екологічні, продовольчі й інші ключові аспекти сталого розвитку багатьох країн у Європі та й по всьому світу. Мільйони українських переселенців порушили проблему невідкладного впровадження адаптивних механізмів масштабного переміщення населення в Україні, а також вимушеної міграції в інші держави, зокрема, застосування новацій у європейських національних системах захисту.

Особливості публічного управління у надзвичайних і кризових ситуаціях в умовах воєнного стану досліджували вітчизняні й іноземні науковці. Так, В. Токакис, П. Поліхроніу та Дж. Бустрас² досліджували фактори впливу на державне управління під час докризової, кризової та посткризової фаз. К. Еріксон³ підкреслює, що управління ризиками є кращим підходом, ніж реагування на кризові ситуації постфактум. Й. Бодін, Д. Норстедт та К. Орач⁴ ввели термін «комплексна надзвичайна ситуація», виокремили спектр потенційних викликів для будь-якої спільноти чи групи громад.

¹ Про критичну інфраструктуру: Закон України від 06.11.2021 № 1882-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>

² Tokakis V., Polychroniou P., Boustras G. (2019). Crisis management in public administration: The three phases model for safety incidents. *Safety Science*. Vol. 113. pp. 37–43. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2018.11.013>

³ Eriksson K. (2023). Organisational learning without fire? Risk analyses as a basis for developing crisis management capabilities. *Safety Science*. Vol. 163. Art. 106144. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2023.106144>

⁴ Bodin Ö., Nohrstedt D., Orach K. (2022). A diagnostic for evaluating collaborative responses to compound emergencies. *Progress in Disaster Science*. Vol. 16. Art. 100251. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.pdisas.2022.100251>

П. Раут та ін.¹ визначили фактори впливу маневреної робочої сили на управління кризами. Водночас Ц. Касаленьо та ін.² довели необхідність інвестувати в процеси спільного навчання, що пом'якшує типові управлінські й організаційні недоліки публічного управління під час криз.

Наслідки регіонального й глобального впливу російського вторгнення в Україну досліджено в працях П. Перейра³, К. Ейбей⁴ та ін. Вплив воєнних конфліктів на міжнародний бізнес, фінансові ринки, а також ринки, що розвиваються, досліджували Д. Пандей, Б. Люсей, С. Кумар⁵, С. Ейджі⁶, А. Сохнавар, Е. Бурі⁷, Б. Нілсен, Х. Вехтлер, Л. Женг⁸, М. Ізелдін та ін.⁹

Дослідженню національної стійкості України після російського вторгнення присвятили свої публікації Р. Гудвін, Ю. Хамама-Раз, Ю. Лесхем та М. Бен-Ерза¹⁰. Водночас А. Миколюк¹¹ серед чинників ефективності публічного управління в умовах воєнного стану

¹ Raut P. et al. (2022). Influence of workforce agility on crisis management: Role of job characteristics and higher administrative support in public administration. *Materials Today: Proceedings*. Vol. 61(3). pp. 647–652. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.matpr.2021.08.121>

² Casalegno C. et al. (2023). In search of the enabling factors for public services resilience: A multidisciplinary and configurational approach. *Journal of Innovation & Knowledge*. Vol. 8(1). Art. 100337. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jik.2023.100337>

³ Pereira P. et al. (2022). The Russian-Ukrainian armed conflict will push back the sustainable development goals. *Geography and Sustainability*. Vol. 3(3). pp. 277–287. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.geosus.2022.09.003>

⁴ Abay K. et al. (2023). The Russia-Ukraine war: Implications for global and regional food security and potential policy responses. *Global Food Security*. Vol. 36. Art. 100675. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2023.100675>

⁵ Pandey D., Lucey B., Kumar S. (2023). Border disputes, conflicts, war, and financial markets research: A systematic review. *Research in International Business and Finance*. Vol. 65. Art. 101972. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2023.101972>

⁶ Ageyi S. (2023). Emerging markets equities' response to geopolitical risk: Time-frequency evidence from the Russian-Ukrainian conflict era. *Heliyon*. Vol. 9(2). Art. E13319. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e13319>

⁷ Sokhanvar A., Bouri E. (2023). Commodity price shocks related to the war in Ukraine and exchange rates of commodity exporters and importers. *Borsa Istanbul Review*. Vol. 23(1). pp. 44–54. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.bir.2022.09.001>

⁸ Nielsen B., Wechtler H., Zheng L. (2023). Disasters and international business: Insights and recommendations from a systematic review. *Journal of World Business*. Vol. 58(4). Art. 101458. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2023.101458>

⁹ Izzeldin M. et al. (2023). The impact of the Russian-Ukrainian war on global financial markets. *International Review of Financial Analysis*. Vol. 87. Art. 102598. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2023.102598>

¹⁰ Goodwin R. et al. (2023). National resilience in Ukraine following the 2022 Russian invasion. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. Vol. 85. Art. 103487. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2022.103487>

¹¹ Миколюк А.В. (2022). Публічне управління в умовах військового стану: питання ефективності. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. Вип. 29. С. 45–48. DOI: <https://doi.org/10.32843/rma2663-5240-2022.29.8>

акцентує на позитивному впливі процесів децентралізації, які забезпечили розширення повноважень і відповідальності органів місцевого самоврядування, надали громадам оперативну можливість розв'язувати нагальні питання безпеки й економічної стабілізації. Зі свого боку В. Борщевський, О. Василиця, Є. Матвеев¹ визначили фінансовий, соціальний і ринковий механізми ключовими інструментами розвитку публічного управління в новій моделі стратегування нині й на повоєнному етапі.

II. МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ

Метою цієї статті є виокремлення ключових аспектів регулювання економічних процесів в умовах масової вимушеної міграції українського населення, а також проблематика відновлення трудових національних ресурсів у період воєнного стану й на повоєнний період, які можуть слугувати напрямами для подальших наукових дослідженнях.

Для реалізації зазначеної мети використано загальнонаукові та спеціальні методи. Так, застосовано метод контент-аналізу наявних публікацій за останні кілька років, опублікованих у засобах масової інформації, що зачіпають проблему міграційних процесів навколо України. Також було використано статистичний метод, за допомогою якого проаналізовано офіційну статистику щодо впливу російської агресії на розвиток окремих галузей економіки в Україні.

III. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Антикризове регулювання економіки України на сучасному етапі постало перед трьома основними взаємопов'язаними викликами. Перший полягає в необхідності акумулювання всіх наявних ресурсів і спрямування більшості видатків держбюджету для забезпечення обороноздатності держави, залучення на такі цілі зовнішньої фінансової підтримки. Другий, але не менш критичний, охоплює невідкладні потреби системного відновлення бізнес активності, релокації та підтримки суб'єктів господарювання, забезпечення умов для

¹ Борщевський В.В., Василиця О.Б., Матвеев Є.Е. (2022). Публічне управління в умовах воєнного стану: інституційні трансформації, стратегічне планування та механізми розвитку. *Публічне управління і адміністрування*. № 2(76). С. 30–35. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2022.2.5>

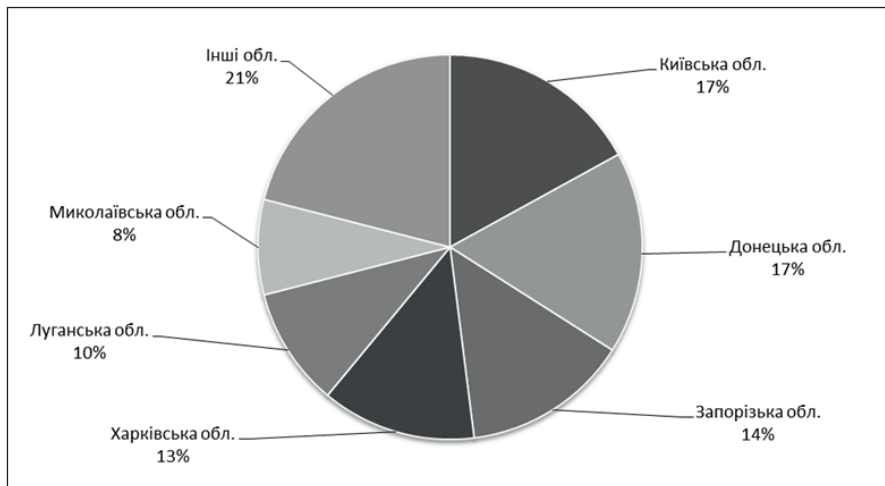
якнайшвидшої реанімації регіонального розвитку, а також ефективного розподілу обмежених ресурсів для підтримки мінімального й стабільного рівня добробуту населення. Війна поставила завдання одночасного розв'язання проблеми подолання наслідків соціально-економічної кризи, послаблення інфляції і стабілізації платіжного балансу, зміцнення зовнішньоекономічних позицій, реалізації структурних зрушень в економіці, протидії корупції та стимулювання економічного зростання.

Зрештою третій виклик, ефективна відповідь на який є беззаперечною умовою економічного відновлення і розвитку держави, пов'язаний з масовою вимушеною міграцією українського населення. Мільйони українських громадян стали внутрішньо переміщеними особами чи переселенцями й це за оцінками експертів є наймасштабнішою міграцією з часів Другої світової війни. В Україні наразі офіційно обліковано 4,8 млн внутрішньо переміщених осіб, однак їх реальна кількість становить майже 7 млн. Кількість українських переселенців у Європі перевищила 8 млн¹. Державне антикризове економічне стратегування потребує постійного фокусування на процесах масової міграції населення, стабілізації переміщення і/або відтоку її працездатної частини (насамперед, кваліфікованих фахівців, науковців, студентів, жінок і дітей), формуванні концептів привабливості обраного вектору розвитку бізнесу в Україні для повернення біженців із-за кордону, а також розробці програм інноваційної підготовки й оптимального використання трудових ресурсів як у період воєнного стану, так і на повоєнному етапі, урахуовуючи перспективи повернення до мирного життя значної кількості військовослужбовців.

Війна призвела до значних економічних втрат для країни, громадян, бізнесу. Половина валового внутрішнього продукту (ВВП) України зосереджена в 10 областях, де відбувалися бойові дії, включно з такими містами, як Харків, Київ і Маріуполь. Найбільших руйнувань зазнали підприємства в Київській, Донецькій, Запорізькій,

¹ Lives on Hold: Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine #2. *UNHCR Regional Bureau for Europe*. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/95767>; Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey Round 11 (25 November – 5 December 2022). *IOM, Ukraine*. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-11-25-november-5>; 1 year on – the global impact of the war in Ukraine. *World Economic Forum*. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2023/03/ukraine-crisis-food-energy-poverty>

Харківській та Луганській областях¹, відсоток яких наведено на малюнку 1.

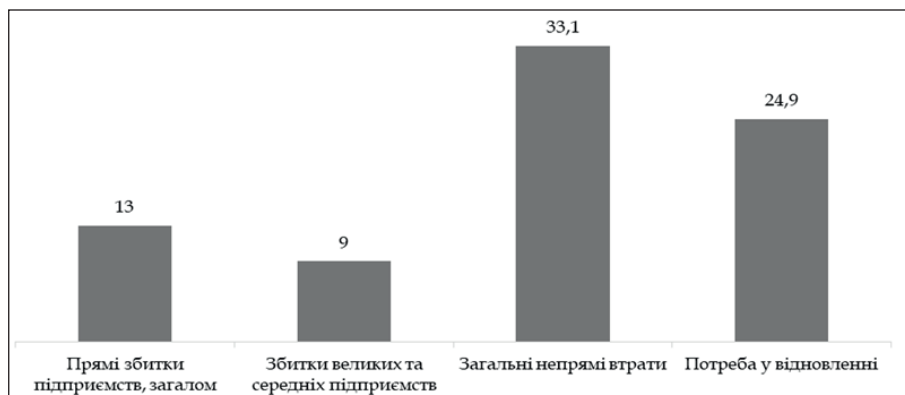

Мал. 1. Відсоток зруйнованих і пошкоджених підприємств в областях України

На початку війни більша частина підприємств зупинили свою діяльність, третина виробничих структур працювали дистанційно, менше ніж п'ята частина компаній продовжили свою роботу в штатному режимі. На кінець 2022 р. українському бізнесу було завдано збитків на 13 млрд дол. США (мал. 2). Серед великих і середніх підприємств 83% зазнали значних ушкоджень, інші 17% – повністю зруйновані².

¹ Збитки, завдані українському бізнесу внаслідок російської агресії, оцінюються в \$13 млрд. *Kyiv School of Economics*. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-zavdani-ukrayinskomu-biznesu-vnaslidok-rosiyskoyi-agresiyi-otsinyuyutsya-v-13-mlrd/>

² За рік повномасштабної війни росія завдала збитків інфраструктурі України на майже \$144 млрд. *Kyiv School of Economics*. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/za-rik-povnomasshtabnoyi-viyni-rosiya-zavdala-zbitkiv-infrastrukturi-ukrayini-na-mayzhe-144-mlrd/>

Мал. 2. Збитки/втрати підприємств і потреби на відновлення (млрд грн)

За даними експертів, загальна сума збитків, завданих інфраструктурі України, становить 143,8 млрд дол. США¹, і ці суми продовжують зростати (мал. 3). Водночас, за спільними висновками представників Українського уряду, Групи Світового банку, Європейської Комісії та Організації Об'єднаних Націй (ООН), потреба на реконструкцію і відновлення тільки за перший рік війни вже сягає вище 411 млрд дол. США². За іншими оцінками, відбудова України потребуватиме щонайменше 500 млрд євро³, а її гуманітарні наслідки будуть катастрофічними. Спостерігається радикальний негативний вплив на доходи й рівень життя людей в Україні. За прогнозами, уже найближчим часом 8 млн людей житимуть у бідності, що підвищує загальний рівень бідності в Україні з 2 до 25% населення.

¹ Там само.

² Данилишин Б. (2023). Збитки України за рік повномасштабної війни сягають понад 135 млрд доларів. *ЕСПРЕСО*. <https://espresso.tv/zbitki-ukraini-za-rik-povnomasshtabnoi-viyni-syagayut-ponad-135-mlrd-dolariv>

³ Zirm J. (2022). Ukraine: „Die Entwicklung von 15 Jahren ist ausgelöscht“. *Die Presse*. URL: <https://www.diepresse.com/6223189/ukraine-die-entwicklung-von-15-jahren-ist-ausgeloescht>

	Тип майна	Оцінка збитків, \$ млрд
	Житлові будівлі	53,6
	Інфраструктура	36,2
	Активи підприємств, промисловість	11,3
	Освіта	8,9
	АПК та земельні ресурси	8,7
	Енергетика	8,1
	Ліс	4,5
	Транспортні засоби	3,1
	Торгівля	2,6
	Культура, туризм, спорт	2,2
	Охорона здоров'я	1,8
	ЖКГ	1,4
	Цифрова інфраструктура	0,6
	Адміністративні будівлі	0,5
	Соціальна сфера	0,2
	Фінансовий сектор	0,04
	Разом	143,8

Мал. 3. Загальна оцінка збитків інфраструктури за галузями в грошовому вимірі, станом на лютий 2023 р.

За рік повномасштабної війни вітчизняна економіка скоротилася на понад 35%, відбулося масове руйнування критичної інфраструктури, зазнали значних ушкоджень об'єкти енергетичного, транспортного секторів, оборонно-промислового комплексу тощо. Міністерство економіки України прогнозує втрати на рівні від третини до половини ВВП¹. Згідно із звітом ООН, через російське вторгнення щомісячний дефіцит бюджету України сягає близько 5 млрд дол. США. Хоча ЄС планує у 2023 р. виділити 18 млрд євро на економічну підтримку України, економісти ООН вважають, що цього може бути недостатньо та перспективи української економіки у 2023–2024 рр. залишаються невизначеними через залежність від багатьох

¹ Федорін В. (2022). На 10 охоплених війною регіонів припадає 50% ВВП України. Міністр фінансів Сергій Марченко про економічні наслідки війни. Інтерв'ю. *Журнал Forbes Ukraine*. URL: <https://forbes.ua/inside/na-desyat-okhopenikh-viynoyu-regioniv-pripadae-50-vvp-ukraini-mini-str-finansiv-sergiy-marchenko-pro-ekonomichni-naslidki-viyni-intervyu-14032022-4595>

факторів, зокрема від термінів припинення бойових дій і початку комплексних відновлювальних робіт¹.

Трансформація антикризового регулювання економічних процесів у період воєнного стану свідчить про його поступову й водночас активну оптимізацію. Від початку 2022 р. прийнято понад сто законів і підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання проблематики стабілізації соціально-економічної ситуації в державі, масового вимушеного переміщення населення, зокрема дотримання соціальних гарантій і підтримки внутрішньо переміщених осіб, біженців й осіб, яким надано тимчасовий захист у країнах – членах ЄС. Вагомою допомогою бізнесу стала програма з релокації, створена Міністерством економіки України у червні 2022 р., в якій узяли участь понад 600 підприємств, при цьому 390 вже відновили свою роботу в західних регіонах України².

Нині Уряд спростив умови ведення бізнесу шляхом переходу на декларативний принцип замість стандартних процедур видачі дозволів і ліцензій³. Наприклад, уже за перший місяць правом проваджувати роботи й надавати послуги на підставі декларації скористалися понад 130 суб'єктів малого й середнього бізнесів⁴. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану», яким встановлено новий механізм правового забезпечення оподаткування господарської діяльності⁵. Вагомим кроком стало ухвалення Закону України щодо е-резидентства, який дає змогу іноземним громадянам і компаніям відкривати бізнес в Україні он-лайн⁶. Перспективною для діяльності

¹ Коваленко О. (2023). Війна знищила 35% економіки України – ООН. УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/viyuna-znishchila-35-ekonomiki-ukrajini-onn-12122658.html>

² У Комітеті з питань економічного розвитку закликають підприємства активніше долучатись до програми релокації. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/gazom/223516.html>

³ Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2022 № 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-p#Text>

⁴ Сорока М., Морозов М. (2022). Дерегуляція бізнесу на період воєнного стану: як спрацювали нововведення. URL: <https://pravo.ua/derehuljatsiia-biznesu-na-period-voiennoho-stanu-iaak-spratsiuvaly-novovvedennia/>

⁵ Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20/#Text>

⁶ Верховна Рада прийняла закон про е-резидентство. *Finbalance*. URL: <https://finbalance.com.ua/news/verkhovna-rada-priynjala-zakon-pro-e-rezidentstvo>

господарюючих суб'єктів є постанова Кабінету Міністрів України від 22.07.2022 № 827¹, яка розширює їх діяльність, надаючи право отримання відповідних дозвільних документів у порядку, строки й на умовах, що передбачені законодавством для провадження господарської діяльності у сфері ринків капіталу й організованих товарних ринків. Також затверджено Порядок надання мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу для надання безповоротної державної допомоги².

До пріоритетних галузей, які мають стати локомотивом для відновлення української економіки³, належать: (1) високотехнологічне озброєння (military-tech); (2) металургія, гірнича промисловість й машинобудування; (3) сільське господарство та харчова промисловість; (4) ІТ-галузь. Ключовими аспектами антикризового регулювання економічних процесів у період повоєнного відновлення може стати вибудовування так званої смарт-економіки, а також регіональний розвиток. Смарт-економіка спирається на інноваційні технології, ефективність ресурсів, соціальний добробут, а також передбачає поширення і легкий доступ до інформації, інвестиції, соціальну відповідальність та інтелектуалізацію суспільства. Забезпечення сприятливого інноваційного клімату можливе за рахунок створення вільних або спеціальних економічних зон, зон пріоритетного розвитку, науково-промислових кластерів, активнішого розвитку підприємницької екосистеми, зокрема в закладах освіти, а також впровадження дієвого механізму захисту інвестицій. У фокусі цих процесів має бути подолання хронічних проблем України, пов'язаних з інфляцією, корупцією, політичною нестабільністю, високими податковими ставками, неефективною державною політикою у сфері валютного регулювання і регулювання валютного ринку, недостатньою автоматизацією виробничих процесів і здатністю до інновацій, обмежувальним регулюванням ринку праці, невідповідною якістю

¹ Деякі питання провадження господарської діяльності у сфері ринків капіталу та організованих товарних ринків на підставі декларації в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 22.07.2022 № 827. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-2022-п#Text>

² Деякі питання надання грантів бізнесу: постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2022 № 738. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-п#Text>

³ Уряд робить ставку на розвиток чотирьох пріоритетних галузей, які стануть локомотивом для відновлення української економіки, – Юлія Свиріденко. *Кабінет Міністрів України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-robyt-stavku-na-rozvytok-chotyrokh-priorytetnykh-haluzei-iaki-stanut-lokomotyvom-dlia-vidnovlennia-ukrainskoi-ekonomiky-iuliia-svyrydenko>

інфраструктури тощо. Слід зазначити, що незавершеність судової та податкової реформ зменшують довіру інвесторів, стримують підприємництво, нівелюють стратегії його розвитку.

Другий ключовий аспект антикризового регулювання економічних процесів полягає в системному регіональному розвитку, орієнтованому на підвищення спроможностей базових рівнів місцевого самоврядування. Стратегування економічного відновлення регіонів України має базуватися на аналізі рівня руйнувань, особливостей міграційних процесів населення та релокації виробництва й бізнесів, які є різними для різних регіонів. Водночас Україна стикається зі значними інституційними викликами, пов'язаними з незавершеною адміністративно-територіальною реформою і збільшенням функціональних диспропорцій між органами державної влади й місцевого самоврядування. В умовах тривалої війни збільшуються ризики посилення владної вертикалі на довгострокову й невизначену перспективу. Недостатня урегульованість повноважень місцевого самоврядування і фактичне виключення громадянського суспільства в умовах воєнного стану з процесів соціально-економічного відновлення, формування мобілізаційного резерву, ресурсного забезпечення безпекових заходів, як-от обладнання укриттів для населення, пунктів обігріву й життєзабезпечення тощо, впливають на ефективність взаємодії ланок публічного управління, унеможливаючи прийняття взаємоузгоджених рішень в інтересах громади (адміністративно-територіальних одиниць). Корупція й інші інституційні дисфункції ускладнюють ситуацію, блокуючи дієвість публічного управління в Україні, зокрема належну превенцію непропорційного розподілу ресурсів і/або гуманітарної допомоги, їх неправомірного використання. Убачається, що підґрунтям нових підходів до стратегування регіонального економічного розвитку України мають стати:

- 1) диспозиція регіону (наприклад, прикордонні з ЄС і/або з російськими чи білоруськими територіями, зони високого ризику бойових дій, території реінтеграції після окупації тощо);
- 2) ресурсні спроможності з урахуванням традиційних галузей економіки в регіоні й рівня руйнувань/ушкоджень, зокрема земель й об'єктів сільськогосподарського призначення;
- 3) здатність і доцільність унесення регіонів до тих чи інших урядових програм розвитку пріоритетних галузей економіки з

урахуванням їх особливостей і безпеки відповідних підприємств (наприклад, створення високотехнологічного озброєння, так само як і машинобудування чи інші виробництва, напевно будуть мати характер територіально розподіленого виробництва);

4) наявність необхідних трудових ресурсів, їх стабільність, економічна й соціальна привабливість повернення/переїзду в регіон, ефективність програм фахового навчання/перепідготовки, достатність і сучасність закладів освіти від садочка до університету, а також комплексних програм навчання протягом усього життя;

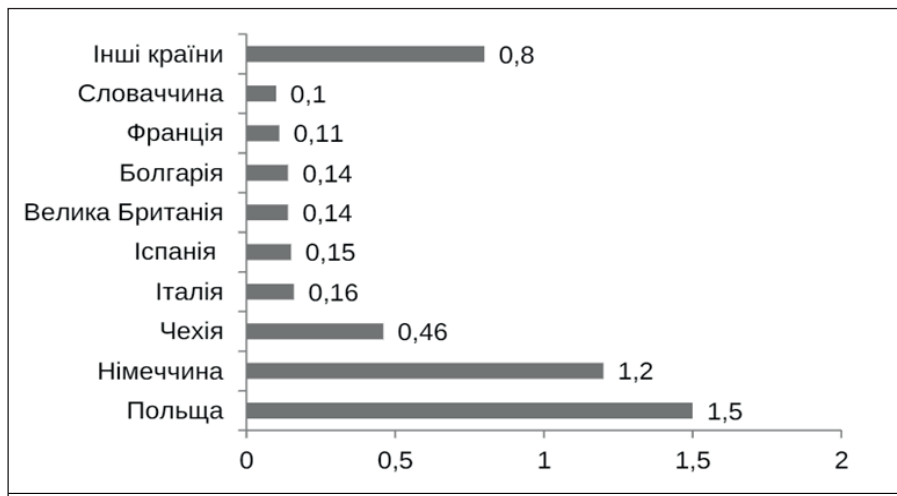
5) інвестиційна привабливість регіону, на яку значно впливає сукупність попередніх чотирьох факторів.

Наступним ключовим аспектом й основою антикризового регулювання економічних процесів є розв'язання проблематики масового вимушеного переміщення населення. Процеси міграції населення в умовах воєнного стану охоплюють внутрішнє переміщення осіб у межах підконтрольній Україні території, а також виїзд громадян в іноземні країни, зокрема, з метою отримання тимчасового захисту і/або статусу біженця. Суттєве переміщення трудових ресурсів, їх хаотичний розподіл регіонами і/або втрата працездатного населення через виїзд за межі країни значно ускладнюють процеси відновлення і розвитку економіки. За даними Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), понад 8 млн українських біженців проживають у 34 країнах світу, включно з Європою, із них 4,8 млн зареєстровано за тимчасовими національними схемами захисту¹. Станом на кінець листопада 2022 р. найбільшу кількість осіб із статусом тимчасового захисту зареєстровано в Польщі, Німеччині й Чехії (мал. 4). Основні напрями міграційної політики ЄС включають, але не обмежуються, забезпеченням можливостей для легальної міграції, заохоченням інтеграції громадян третіх країн, наданням допомоги мігрантам у пошуку житла, працевлаштуванні, здобутті освіти, отриманні доступу до медичної допомоги². Слід зазначити, що 70% дорослих переселенців мають вищу освіту й значна їх частина вже отримали роботу в країнах, що їх прийняли. При цьому тільки 12%

¹ Lives on Hold: Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine #2. UNHCR Regional Bureau for Europe. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/95767>

² Курилюк Ю.Б., Родінова Н.Л., Овчар П.А. (2022). Проблеми та перспективи міграційної політики ЄС. *Економіка та суспільство*. № 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-34>

планують повернутися в Україну в наступні три місяці, 65% хочуть повернутися, але не вирішили коли. Війна принесла реальну загрозу втрати частини найбільш талановитої української молоді, яка отримує стипендіальні програми для навчання за кордоном і може стати потенційно втраченим для країни ресурсом.

Мал. 4. Кількість українських біженців (млн осіб) зі статусом тимчасового захисту в країнах Європи

Іншу значущу категорію вимушеної міграції становлять внутрішньо переміщені особи. Згідно із Законом¹ внутрішньо переміщеною особою (ВПО) є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах і має право на постійне проживання в Україні. Це особи, яких змусили залишити або покинути своє місце проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини й надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Уже за два місяці війни кількість ВПО перевищила 8 млн людей. Станом на жовтень приблизно мільйон переселенців знайшли прихисток у понад 5,5 тис. облаштованих місць компактного проживання. Більше всього ВПО налічував східний регіон: у Дніпропетровській,

¹ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

Харківській, Запорізькій областях перебували 1,9 млн ВПО. За оцінками Міжнародної організації з міграції (МОМ)¹, станом на 05 грудня 2022 р. 5,9 млн переселенців переміщені по всій Україні. Найбільша їх кількість у макрорегіонах сходу (1,8 млн), центру й заходу (по 1,1 млн). Планують інтегруватися за поточним місцезнаходженням 785 тис. переселенців, більшість з яких проживають у східному й західному регіонах. Майже дві третини ВПО не планують змінювати місце теперішнього проживання протягом наступних 6 місяців. При цьому 44% потребують підтримки в їх інтеграції. Серед найбільш актуальних потреб ВПО називають фінансову допомогу, а також медичні послуги. Така ситуація притаманна загалом по Україні: 43% всіх домогосподарств повністю вичерпали свої заощадження, при цьому 42% переселенців вичерпали свої заощадження вже понад 30 днів тому. Серед біженців більша частина (56%) не мали заощаджень і до переміщення. Слід зазначити, що 40% населення України, що становить приблизно 17,6 млн людей, потребує гуманітарної допомоги, з яких 45% – жінки, 23% – діти, 15% – люди з інвалідністю. Загалом по Україні 63% домогосподарств обмежують (нормують) використання газу, електрики й твердого палива.

Нині до нормативної бази, що регулює правовідносини у сфері внутрішнього переміщення осіб, установлення правової, фінансової та іншої допомоги ВПО, належить:

- Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»;
- Закон України «Про безоплатну правову допомогу»;
- Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»;
- постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб»;
- постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.2016 № 365 «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам».

За останній рік Уряд вжив системних заходів для соціальної підтримки населення. Також запровадив допомогу на проживання ВПО,

¹ Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey Round 11 (25 November – 5 December 2022). IOM, Ukraine. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-11-25-november-5>

на виплату якої з Державного бюджету виділено 52,8 млрд грн, і яку отримали понад 2,3 млн переселенців.

Наступним кроком антикризового регулювання економічних процесів в умовах масової міграції населення має стати реанімаційний пакет стратегій з відновлення ринку праці на основі навчання та перенавчання, щоб надолужити втрачені та/або не отримані за період локдауну й війни знання і навички, збільшення частки трудового ресурсу за рахунок жінок і молоді, створення привабливих умов для долучення до відновлення економіки тих громадян, які отримали прихисток за кордоном, водночас спонукаючи їх повернутися в Україну. Відбудова України потребуватиме надзвичайних заходів, спрямованих на усунення наслідків війни, а також структурних реформ, які вирішуватимуть наявні політичні й економічні проблеми. Нова стратегія реструктуризації ринку праці може формуватися на шести основних засадах:

- корекційна базова/професійна освіта для студентів, які тимчасово втратили можливість навчання і/або мають низку кваліфікацію через недоліки дистанційного навчання;
- перепідготовка тимчасово безробітних працівників з метою опанування нових знань і навичок для працевлаштування;
- збільшення частки жінок і молоді в структурі трудових ресурсів, упровадження ефективних програм догляду за дитиною для працюючих матерів, а також кейсів поєднання роботи й навчання за суміжним профілем;
- пошук оптимальних формул залучення вразливих груп (ветеранів, працівників похилого віку, осіб з особливими потребами тощо) до трудової діяльності, установа для них особливих умов праці й захисту;
- поступова й поетапна адаптація військових й інших бійців Сил оборони та безпеки, зокрема звільнених за станом здоров'я, до умов цивільної праці, упровадження спеціальних програм психофізіологічної підтримки;
- створення сприятливих умов для повернення громадян із-за кордону, зацікавленість у підтримці контактів тимчасових мігрантів з Україною, їх вклад у безпеку й повоєнне відновлення.

Новацією для українського ринку праці може стати зворотний процес дистанційного бізнесу: як свого часу значна кількість

підприємців і компаній в Україні працювали на західні й світові ринки, так тепер українські переселенці можуть дистанційно працювати на країну, повертаючи й упроваджуючи власні ідеї, стимулюючи відкриття бізнесу в Україні іноземними громадянами й компаніями. Нові антикризові моделі стратегічного регулювання економічних процесів в умовах масового переміщення населення мають бути безперервними, послідовними, спадковими, що не залежать від політичних вподобань чи переконань, і реалізовуватися в межах одного покоління. Чинні засоби публічного управління потрібно адаптувати до більш складного рівня економічних відносин, які характеризуються принципово новими вимірами й параметрами.

IV. ВИСНОВКИ

Проблема антикризового регулювання економічних процесів в умовах масштабної міграції населення є багатоаспектною, тому її розв'язання потребує міждисциплінарних підходів. Економіка України за рік війни зазнала руйнівного впливу через зниження реального ВВП і беспрецедентне зростання дефіциту бюджету й рівня інфляції, порушення логістики й торгівлі. Водночас війна такого масштабу також має суттєвий вплив на економіку країн – членів ЄС і світу, які впровадили економічні санкції, на партнерів України, долучених до військової, фінансової, гуманітарної допомоги, а також на треті країни, які ризикують потрапити через війну в продовольчу кризу. Експерти стверджують, що війна в Україні може загальмувати або взагалі відтермінувати досягнення цілей сталого розвитку ООН не лише для України, а й для країн ЄС й інших країн, особливо тих, що розвиваються і є більш уразливими до економічних загроз. Наслідки цієї війни вже торкнулися локального й глобального вимірів.

У період воєнного стану в Україні важливу роль у стабілізації економічної руйнації та переорієнтації видатків на потреби національної оборони відіграє саме державне управління та адміністрування. Уряд визначив чотири пріоритетні галузі, які мають стати локомотивом для відновлення економіки: технологічне озброєння, інформаційні технології, сільське господарство, металургія і гірничо-промисловість. Проте, недостатня прозорість, високий рівень корупції, незавершеність судової, податкової та адміністративної реформ

зменшують довіру інвесторів, стримують підприємництво, нівелюють стратегії економічного розвитку.

Антикризове відновлення економіки України вже зараз і в повоєнний період, на тлі прогнозованих перспектив фінансового спрямування репарацій, інвестицій, допомоги іноземних партнерів, призводить до висновків про необхідність формування оптимальних моделей регіонального розвитку, чіткого впровадження децентралізованого ризик-орієнтованого процесного підходу до розвитку регіонів з урахуванням фактичного стану їх руйнації та ресурсних спроможностей.

Масштаби міграції українського населення є катастрофічними. Розв'язання проблематики реструктуризації ринку праці виступає базисом антикризового регулювання економіки. За приблизними підрахунками загальна кількість вимушених переселенців усередині країни й біженців за кордон може сягати 30–40% населення України. Слід зазначити, що закордонна міграція, як правило, має тимчасовий характер і за загальною статистикою не більше 10% тимчасових мігрантів залишаються в країні перебування на постійній основі. Однак, стосовно українських мігрантів ситуація інша: тільки 12% громадян, які отримали захист у країнах – членах ЄС, мають намір повернутися додому в найближчі три місяці. Об'єктивна невідомість щодо тривалості війни й загроза можливого зупинення конфлікту може призвести до того, що більшість мігрантів не повернуться в Україну, що підвищує ризики значного людського відтоку, зокрема, інтелектуального капіталу. З іншого боку, хаотичний розподіл внутрішньо переміщених осіб регіонами України поряд із руйнацією більшості підприємств і бізнесів призводить до дисбалансу трудових ресурсів, зокрема, збільшуючи кількість безробітних. За прогнозними оцінками, у 2023 р. рівень безробіття залишатиметься на рівні щонайменше 26%.

Зазначені в цьому дослідженні ключові аспекти антикризового регулювання економічних процесів в умовах масштабного вимушеного переміщення населення, а також основні засади реструктуризації ринку праці можуть стати напрямами наукових досліджень для формування ефективних стратегій.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Борщевський В.В., Василиця О.Б., Матвеев Є.Е. (2022). Публічне управління в умовах воєнного стану: інституційні трансформації, стратегічне планування та механізми розвитку. *Публічне управління і адміністрування*. № 2(76). С. 30–35. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2022.2.5>
2. Верховна Рада прийняла закон про е-резидентство. *Finbalance*. URL: <https://finbalance.com.ua/news/verkhovna-rada-priynuala-zakon-pro-e-rezidentstvo>
3. Данилишин Б. (2023). Збитки України за рік повномасштабної війни сягають понад 135 млрд доларів. *ЕСПРЕСО*. URL: <https://espresso.tv/zbitki-ukraini-za-rik-povnomasshtabnoi-viyni-syagayut-ponad-135-mlrd-dolariv>
4. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: *постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2022 № 314*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-п#Text>
5. Деякі питання надання грантів бізнесу: *постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2022 № 738*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-п#Text>
6. Деякі питання провадження господарської діяльності у сфері ринків капіталу та організованих товарних ринків на підставі декларації в умовах воєнного стану: *постанова Кабінету Міністрів України від 22.07.2022 № 827*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-2022-п#Text>
7. За рік повномасштабної війни росія завдала збитків інфраструктурі України на майже \$144 млрд. *Kyiv School of Economics*. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/za-1rik-povnomasshtabnoyi-viyni-rosiya-zavdala-zbitkiv-infrastrukturi-ukrayini-na-mayzhe-144-mlrd/>
8. Збитки, завдані українському бізнесу внаслідок російської агресії, оцінюються в \$13 млрд. *Kyiv School of Economics*. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-zavdani-ukrayinskomu-biznesu-vnaslidok-rosiyskoyi-agresiyi-otsinyuyutsya-v-13-mlrd/>
9. Коваленко О. (2023). Війна знищила 35% економіки України – ООН. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/viyna-znishchila-35-ekonomiki-ukrayini-onn-12122658.html>
10. Курилюк Ю.Б., Родінова Н.Л., Овчар П.А. (2022). Проблеми та перспективи міграційної політики ЄС. *Економіка та суспільство*. № 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-34>
11. Миколюк А.В. (2022). Публічне управління в умовах військового стану: питання ефективності. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. Вип. 29. С. 45–48. DOI: <https://doi.org/10.32843/prma2663-5240-2022.29.8>
12. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: *Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20/#Text>
13. Про критичну інфраструктуру: *Закон України від 06.11.2021 № 1882-IX*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>
14. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: *Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
15. Сорока М., Морозов М. (2022). Дерегуляція бізнесу на період воєнного стану: як спрацювали нововведення. URL: <https://pravo.ua/derehuliatsiia-biznesu-na-period-voiennoho-stanu-iak-spratsiuvaly-novovvedennia/>
16. У Комітеті з питань економічного розвитку закликають підприємства активніше долучатись до програми релокації. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/223516.html>
17. Уряд робить ставку на розвиток чотирьох пріоритетних галузей, які стануть локомотивом для відновлення української економіки, – Юлія Свириденко. *Кабінет Міністрів України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-robyt-stavku-na-rozvytok-chotyrok-priorytetnykh-haluzei-iaki-stanut-lokomotyvom-dlia-vidnovlennia-ukrainskoi-ekonomiky-iuliia-svyrydenko>

18. Федорін В. (2022). На 10 охоплених війною регіонів припадає 50% ВВП України. Міністр фінансів Сергій Марченко про економічні наслідки війни. *Інтерв'ю. Журнал Forbes Ukraine*. URL: <https://forbes.ua/inside/na-desyat-okhoplenikh-viyunoum-regioniv-pripadae-50-vvp-ukraini-ministr-finansiv-sergiy-marchenko-pro-ekonomichni-naslidki-viyni-intervyu-14032022-4595>
19. Abay K. et al. (2023). The Russia-Ukraine war: Implications for global and regional food security and potential policy responses. *Global Food Security*. Vol. 36. Art. 100675. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2023.100675>
20. Ageyi S. (2023). Emerging markets equities' response to geopolitical risk: Time-frequency evidence from the Russian-Ukrainian conflict era. *Heliyon*. Vol. 9(2). Art. E13319. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e13319>
21. Bodin Ö., Nohrstedt D., Orach K. (2022). A diagnostic for evaluating collaborative responses to compound emergencies. *Progress in Disaster Science*. Vol. 16. Art. 100251. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.pdisas.2022.100251>
22. Eriksson K. (2023). Organisational learning without fire? Risk analyses as a basis for developing crisis management capabilities. *Safety Science*. Vol. 163. Art. 106144. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2023.106144>
23. Casalegno C. et al. (2023). In search of the enabling factors for public services resilience: A multidisciplinary and configurational approach. *Journal of Innovation & Knowledge*. Vol. 8(1). Art. 100337. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jik.2023.100337>
24. Goodwin R. et al. (2023). National resilience in Ukraine following the 2022 Russian invasion. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. Vol. 85. Art. 103487. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2022.103487>
25. Izzeldin M. et al. (2023). The impact of the Russian-Ukrainian war on global financial markets. *International Review of Financial Analysis*. Vol. 87. Art. 102598. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2023.102598>
26. Lives on Hold: Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine #2. *UNHCR Regional Bureau for Europe*. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/95767>;
27. Nielsen B., Wechtler H., Zheng L. (2023). Disasters and international business: Insights and recommendations from a systematic review. *Journal of World Business*. Vol. 58(4). Art. 101458. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2023.101458>
28. Pandey D., Lucey B., Kumar S. (2023). Border disputes, conflicts, war, and financial markets research: A systematic review. *Research in International Business and Finance*. Vol. 65. Art. 101972. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2023.101972>
29. Pereira P. et al. (2022). The Russian-Ukrainian armed conflict will push back the sustainable development goals. *Geography and Sustainability*. Vol. 3(3). pp. 277–287. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.geosus.2022.09.003>
30. Raut P. et al. (2022). Influence of workforce agility on crisis management: Role of job characteristics and higher administrative support in public administration. *Materials Today: Proceedings*. Vol. 61(3). pp. 647–652. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.matpr.2021.08.121>
31. Sokhanvar A., Bouri E. (2023). Commodity price shocks related to the war in Ukraine and exchange rates of commodity exporters and importers. *Borsa Istanbul Review*. Vol. 23(1). pp. 44–54. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.bir.2022.09.001>
32. Tokakis V., Polychroniou P., Boustras G. (2019). Crisis management in public administration: The three phases model for safety incidents. *Safety Science*. Vol. 113. pp. 37–43. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2018.11.013>
33. Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey Round 11 (25 November – 5 December 2022). *IOM, Ukraine*. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-11-25-november-5>
34. Zirm J. (2022). Ukraine: «Die Entwicklung von 15 Jahren ist ausgelöscht». *Die Presse*. URL: <https://www.diepresse.com/6223189/ukraine-die-entwicklung-von-15-jahren-ist-ausgeloescht>

35. 1 year on – the global impact of the war in Ukraine. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2023/03/ukraine-crisis-food-energy-poverty>

REFERENCES

1. Borshchevsky V.V., Vasylytsia O.B., Matveev E.E. (2022). Publichne upravlinnya v umovakh voyennoho stanu: instytutsiyni transformatsiyi, stratehichne planuvannya ta mekhanizmy rozvytku [Public administration under martial law: institutional transformations, strategic planning and development mechanisms]. *Public management and administration*. No 2(76). pp. 30–35. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2022.2.5> [in Ukrainian]
2. Verkhovna Rada pryynjala zakon pro e-rezydentstvo [The Verkhovna Rada adopted the law on e-residency]. *Finbalance*. URL: <https://finbalance.com.ua/news/verkhovna-rada-priynjala-zakon-pro-e-rezydentstvo> [in Ukrainian]
3. Danylyshyn B. (2023). Zbytky Ukrayiny za rik povnomasshtabnoyi viyny syahayut' ponad 135 mlrd dolariv [Ukraine's losses during the year of the full-scale war reach more than 135 billion dollars.]. *ESPRESSO*. URL: <https://espresso.tv/zbitki-ukraini-za-rik-povnomasshtabnoi-viyni-syagayut-ponad-135-mlrd-dolariv> [in Ukrainian]
4. Deyaki pytannya zabezpechennya provadzhennya hospodars'koyi diyal'nosti v umovakh voyennoho stanu [Some issues of ensuring the conduct of economic activity in the conditions of martial law]: *resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 03/18/2022 No 314*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-п#Text> [in Ukrainian]
5. Deyaki pytannya nadannya hrantiv biznesu [Some issues of granting business grants]: *resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 06/21/2022 No 738*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-п#Text> [in Ukrainian]
6. Deyaki pytannya provadzhennya hospodars'koyi diyal'nosti u sferi rynkiv kapitalu ta orhanizovanykh tovarnykh rynkiv na pidstavi deklaratsiyi v umovakh voyennoho stanu [Some issues of conducting business activities in the field of capital markets and organized commodity markets on the basis of a declaration under martial law]: *resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 07/22/2022 No 827*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-2022-п#Text> [in Ukrainian]
7. Za rik povnomasshtabnoyi viyny rosiya zavdala zbytkiv infrastrukturi Ukrayiny na mayzhe \$144 mlrd [During the year of the full-scale war, Russia caused almost \$144 billion in damage to Ukraine's infrastructure]. *Kyiv School of Economics*. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/za-rik-povnomasshtabnoyi-viyni-rosiya-zavdala-zbitkiv-infrastrukturi-ukrayini-na-mayzhe-144-mlrd/> [in Ukrainian]
8. Zbytky, zavdani ukraiyins'komu biznesu vnaslidok rosiys'koyi ahresiyi, otsinyuyut'sya v \$13 mlrd [Damages caused to Ukrainian business as a result of Russian aggression are estimated at \$13 billion]. *Kyiv School of Economics*. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-zavdani-ukraiyinskomu-biznesu-vnaslidok-rosiyskoyi-ahresiyi-otsinyuyutsya-v-13-mlrd/> [in Ukrainian]
9. Kovalenko O. (2023). Viyna znyshchyla 35% ekonomiky Ukrayiny – OON [The war destroyed 35% of Ukraine's economy – UN]. *UNIAN*. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/viyna-znishchila-35-ekonomiki-ukrajini-oon-12122658.html> [in Ukrainian]
10. Kuryliuk Y.B., Rodinova N.L., Ovchar P.A. (2022). Problemy ta perspektyvy mihratsiynoyi polityky ES [Problems and prospects of EU migration policy]. *Economy and society*. No 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-34> [in Ukrainian]
11. Mykolyuk A.V. (2022). Publichne upravlinnya v umovakh viyskovoho stanu: pytannya efektyvnosti [Public administration under martial law: the question of efficiency]. *Public management and administration in Ukraine*. Vol. 29. pp. 45–48. DOI: <https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2022.29.8> [in Ukrainian]

12. Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrayiny ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo diyi norm na period diyi voyennoho stanu [On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the application of norms during the period of martial law]: *Law of Ukraine dated 03/15/2022 No 2120-IX*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20/#Text> [in Ukrainian]
13. Pro krytychnu infrastrukturu [On critical infrastructure]: *Law of Ukraine dated 11/06/2021 No 1882-IX*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text> [in Ukrainian]
14. Pro zabezpechennya prav i svobod vnutrishnio peremishchenykh osib [On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons]: *Law of Ukraine dated 10/20/2014 No 1706-VII*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> [in Ukrainian]
15. Soroka M., Morozov M. (2022). Derehulyatsiya biznesu na period voyennoho stanu: yak spratsyuvaly novovvedennya [Martial Law Business Deregulation: How the Innovations Worked]. URL: <https://pravo.ua/derehulyatsiia-biznesu-na-period-voiennoho-stanu-iak-spratsyuvaly-novovvedennia/> [in Ukrainian]
16. U Komiteti z pytan ekonomichnoho rozvytku zaklykayut' pidpryyemstva aktyvnishe doluchats' do prohramy relokatsiyi [The Committee on Economic Development calls on enterprises to more actively participate in the relocation program]. *The official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/223516.html> [in Ukrainian]
17. Uryad robyt stavku na rozvytok chotyr'okh priorytetnykh haluzey, yaki stanut lokomotyvom dlya vidnovlennya ukrayins'koyi ekonomiky [The government is betting on the development of four priority industries, which will become the locomotive for the recovery of the Ukrainian economy]. *Cabinet of Ministers of Ukraine*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-robyt-stavku-na-rozvytok-chotyrok-priorytetnykh-haluzey-iaki-stanut-lokomotyvom-dlia-vidnovlennia-ukrainskoi-ekonomiky-iulii-svyrydenko> [in Ukrainian]
18. Fedorin V. (2022). Na 10 okhopenykh viynoyu rehioniv prypadaye 50% VVP Ukrayiny. Ministr finansiv Serhiy Marchenko pro ekonomichni naslidky viyny [The 10 war-torn regions account for 50% of Ukraine's GDP. Minister of Finance Serhiy Marchenko on the economic consequences of the war]. *Interview. Forbes Ukraine magazine*. URL: <https://forbes.ua/inside/na-desyat-okhopenikh-viynoyu-regioniv-ripadae-50-vvp-ukraini-ministr-finansiv-sergiy-marchenko-pro-ekonomichni-naslidki-viyni-intervyyu-14032022-4595> [in Ukrainian]
19. Abay K. et al. (2023). The Russia-Ukraine war: Implications for global and regional food security and potential policy responses. *Global Food Security*. Vol. 36. Art. 100675. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2023.100675>
20. Agyei S. (2023). Emerging markets equities' response to geopolitical risk: Time-frequency evidence from the Russian-Ukrainian conflict era. *Heliyon*. Vol. 9(2). Art. E13319. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e13319>
21. Bodin Ö., Nohrstedt D., Orach K. (2022). A diagnostic for evaluating collaborative responses to compound emergencies. *Progress in Disaster Science*. Vol. 16. Art. 100251. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.pdisas.2022.100251>
22. Eriksson K. (2023). Organisational learning without fire? Risk analyses as a basis for developing crisis management capabilities. *Safety Science*. Vol. 163. Art. 106144. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2023.106144>
23. Casalegno C. et al. (2023). In search of the enabling factors for public services resilience: A multidisciplinary and configurational approach. *Journal of Innovation & Knowledge*. Vol. 8(1). Art. 100337. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jik.2023.100337>
24. Goodwin R. et al. (2023). National resilience in Ukraine following the 2022 Russian invasion. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. Vol. 85. Art. 103487. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2022.103487>

25. Izzeldin M. et al. (2023). The impact of the Russian-Ukrainian war on global financial markets. *International Review of Financial Analysis*. Vol. 87. Art. 102598. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2023.102598>
26. Lives on Hold: Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine #2. *UNHCR Regional Bureau for Europe*. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/95767>;
27. Nielsen B., Wechtler H., Zheng L. (2023). Disasters and international business: Insights and recommendations from a systematic review. *Journal of World Business*. Vol. 58(4). Art. 101458. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2023.101458>
28. Pandey D., Lucey B., Kumar S. (2023). Border disputes, conflicts, war, and financial markets research: A systematic review. *Research in International Business and Finance*. Vol. 65. Art. 101972. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2023.101972>
29. Pereira P. et al. (2022). The Russian-Ukrainian armed conflict will push back the sustainable development goals. *Geography and Sustainability*. Vol. 3(3). pp. 277–287. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.geosus.2022.09.003>
30. Raut P. et al. (2022). Influence of workforce agility on crisis management: Role of job characteristics and higher administrative support in public administration. *Materials Today: Proceedings*. Vol. 61(3). pp. 647–652. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.matpr.2021.08.121>
31. Sokhanvar A., Bouri E. (2023). Commodity price shocks related to the war in Ukraine and exchange rates of commodity exporters and importers. *Borsa Istanbul Review*. Vol. 23(1). pp. 44–54. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.bir.2022.09.001>
32. Tokakis V., Polychroniou P., Boustras G. (2019). Crisis management in public administration: The three phases model for safety incidents. *Safety Science*. Vol. 113. pp. 37–43. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2018.11.013>
33. Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey Round 11 (25 November – 5 December 2022). *IOM, Ukraine*. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-11-25-november-5>
34. Zirm J. (2022). Ukraine: «Die Entwicklung von 15 Jahren ist ausgelöscht». *Die Presse*. URL: <https://www.diepresse.com/6223189/ukraine-die-entwicklung-von-15-jahren-ist-ausgeloescht>
35. 1 year on – the global impact of the war in Ukraine. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2023/03/ukraine-crisis-food-energy-poverty>